

HÁRÍTÓSDI

– egy példa a roma
médiaképet meghatározó
politikai gyakorlatra

A médiát felelőssé tenni a rasszista beszéd megerősítéséért régóta hálás téma. Am ha van is a médiának szerepe és felelőssége a társadalmi diskurzus formálásában, a roma médiakép változásai minden valószínűség szerint egy jóval mélyebb, mind ez ideig kevésbé elemzett változásra utalnak, amelyben egyre inkább intézményesül és elfogadottá válik az erőszak, és hétköznapivá a rasszista beszéd. Egy ilyen helyzetben az is elég, ha az újságírók pontosan idézik a politikusokat, és beszámolnak a közpolitikai döntésekről. A romák elleni sorozattámadások (és különösen azzal, ahogyan napirendre tértünk felettük) egy olyan történet, aminek a fényében talán jól megmutatható ez az átalakulás.

Alig nemrég, február 23-án emlékeztünk a tatárszentgyörgyi támadás áldozataira: öt évvel azelőtt egy hajnalon Molotov-koktélokot dobtak egy faluszéli házra. Csorba Róbert gyermekét, az ötéves Robikát próbálta kimenteni a lángok közül, amint azonban az ajtón kívülre értek, lőttek rájuk. Mindketten meghaltak. Később kiderült, hogy ez a gyilkosság annak a támadássorozatnak a része,

amiben 2008–2009-ben összesen tizenhat lakóházat támadtak meg tizenegy Molotov-koktéllal, hatvanhárom lövést dördült, és hat embert öltek meg a támadók – mindannyian romák voltak. A gyilkosok börtönben ülnek, a kormányzat pénzügyi segítséget nyújt majd a családoknak. A háború utáni Magyarország legdurvább etnikai gyilkosságsorozata felett ezzel nagyjából napirendre is tértünk. Ez nem is abból látszik talán a legjobban, hogy a roma önszerveződés párszáz fős megemlékezésein túl alig esik már szó az áldozatokról, hanem abból, ahogyan az egész történetet a szélsőségesek távoli világába utaltuk: ott történt meg ez az egész, nekünk semmi dolgunk ezzel.

E tragédiával való szembenézés elmaradásában – de bizonyos értelemben megtörténtükben is – szerepet játszhatott az a nyolc-tíz éve beállt fordulat, ami a cigányokkal kapcsolatos általános közbeszéd eldurvulásában, a szegényekkel kapcsolatos politika büntetőjellegének megerősödésében és az erőszakra épített hatalomgyakorlásban egyaránt tetten érhető.

Ervin Staub szociálpszichológus, a csoportgyűlölet és csoporterőszak egyik elismert kutatója és – a Rodney King-zavargások utáni Los Angelestől Ruandáig – az ilyen események utáni lélektani munka egyik gyakorlati segítője szerint a csoporterőszak messze túlmutat a támadók egyéni motivációján.¹ Staub szerint a kibontakozó csoporterőszakban nem csupán a visszatartó erők hiánya érvényesül, hanem a szociális normák, intézmények és a kultúra olyan jellege is, amely a további és súlyosabb erőszakot lehetővé teszi. Az így felfogott kultúrának kiemelt szerepe van az áldozatok leértékelésében és dehumanizálásában, ami megkönnyíti a velük szembeni erőszakos fellépést, és annak az érvényesítésnek az előállításában is, amely igazolja a cselekvést. Ennek persze vannak finomabb és durvább formái, a lustaként és alsóbbrendűként való bemutatástól a manipulatívként és tisztességtelenként, vagy a saját-

¹ Staub, E. (1999): *The Roots of Evil: Personality, Social Conditions, Culture and Basic Human Needs. Personality and Social Psychology Review* 3., 179–192. o.

csoportra nézve jelentkező veszélyként történő beállításig. A másik ilyen feltétele a csoporterőszak kialakulásának az emberek közötti viszonyok rendszerében fogható meg: például abban, hogy mennyire elfogadott az erőszak alkalmazása egy rendszerben, a családtól a kisebb közösségeken, például az iskolán át a társadalmi szabályrendszerekig. Mások ezt az erőszak rutinszerűvé válásaként írják le.²

Ma már tudjuk, hogy a romákkal szembeni támadássorozatot szélsőségesek követték el. Motívumaikra is fény derült, a vallomásaikból pedig kibontakozott az általuk vallott szélsőjobboldali ideológia is. Ez a nyíltan rasszista gyűlölködő nyelv ma minden további nehézség nélkül könnyen hozzáférhető, sőt nehezen elkerülhető Magyarországon. Elég fél órát a szélsőjobboldali portálokon tölteni: megkapjuk azt az érvekészletet és propagandát, amiben a cigányok nem emberek, veszélyeztetik a többség jólétét, sőt megmaradását, az ellenük való fellépés pedig hazafias hőstett. A tiszalöki Kóka Jenő meggyilkolása után néhány nappal a kuruc.info arról értekezett, hogy a lesből, hátulról hátra lőtt férfi nem is cigány, és a jogvédők találták ki az egészet, hogy rasszizmust kiálthassanak. Ez a primitív és beteges logika persze unalomig ismert, ezért még nem volna érdemes idecitolni. Amiatt azonban igen, amilyen szavakat ez az érvelés használ a „mökkától” a „fajtajegyig”, vagy addig, hogy „a füle »magyaros« (nem »mikiegér«)” stb.³ Ez az a nyelv, ahol már csak bátorság kérdése, hogy ezeket a rovarleírások részletességével ábrázolt tárgyakat akár meg is semmisítsük.

Arra azonban, hogy mi várható a szemlélt többségtől, az erőszakos cselekmények, például a gárdavonulások miért nem vezetnek széles tiltakozáshoz, a támadássorozat pedig miért nem okozott különösebb megrázkódtatást, máshol kell keresnünk a választ: a szélsőségesek világán messze túlmutató rasz-

szista magyarázatkészletben, a mindennapjainkat meghatározó hatósági és politikai rutinokban, és a politikai elit relativizáló stratégiáiban. A nyílt, zsigeri gyűléltre hangoló szélsőjobboldali beszédnek van még egy további hatása is: ezeknek a kijelentéseknek a fényében a szalonképesebbre hangolt, de ugyanolyan kirekesztő logikára építő érvelések már fel sem tűnnek. Bőségesen idézhetnénk példákat az egyetemi jegyzetbe kerülő fantáziálásról a roma kultúrában megengedett közeli rokonok közötti házasságról és szexről;⁴ a cigány népismereti könyvbe kerülő passzusokig arról, hogy a cigányok „alig 60 éve kezdték azt tanulni, hogy mi az idő, a munkahely, az írás-olvasás, a tisztálkodás, a magántulajdon”.⁵

Mások szerint⁶ – és ez már átvezet a hatalomgyakorláshoz – „2005 körül Európa sok országában egy meglehetősen gyors váltás állt be a romákkal kapcsolatos politikai diskurzusban”, együtt a romákra vonatkozó új politikákkal, a kirekesztő nyelv elterjedésével, valamint a gyűlölet-bűncselekmények és az interetnikus konfliktusok elszaporodásával. E váltás Magyarországon többek szerint⁷ a helyi szintről jött: az önkormányzatoknál kezdett „a cigányozás rendje”⁸ elterjedni, és mindez nem volt független a válság miatt növekvő mértékű elosztási konfliktusoktól sem.

Mindez pedig egy általánosabb, a szegényekkel szembeni büntetőpolitikai fordulatba illeszkedik, amiben az erőszak minden további nélkül megengedett. Mégis, kinek, minek tekintjük a hajléktalanokat, amikor rendőrökkel vitetjük el őket a belvárosból, vagy éppen helyi népszavazáson tiltjuk meg, hogy a kukáinkból egyenek? Az erőszak in-

2 Bauman, Zygmunt: *Holokauszt és modernitás*. Új Mandátum, Budapest, 2001.

3 <http://kuruc.info/r/35/39372/#ixzz2gvfM26IX> (Lapunk szellemiségével ellentétben, hogy a nevezett portál hivatkozását közzétegyük. A szerző szándékait a források megjelölésére ugyanakkor tiszteletben tartjuk. – A szerk.)

4 Roma Sajtóközpont – Index: http://index.hu/belfold/2012/10/26/jeszenszky_geza_szerint_a_romak_kozott_hazasodhatnak_a_testve-rek/.

5 Székely János: *Cigány népismeret*. Szent István Társulat, Budapest, 2010. (A hivatkozott szerző a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia cigánypasztorációval megbízott püspöke.)

6 Michael Stewart: „New Forms of Anti-Gypsy Politics: a Challenge for Europe”. In *The Gypsy 'Menace': Populism and the New Anti-Gypsy Politics*. Michael Stewart szerk. Columbia/Hurst, 2012.

7 Janos Zolnay: *Abusive Language and Discriminatory Measures in Hungarian Local Policy*. In Michael Stewart szerk.: i. m.

8 Feischmidt Margit–Szombati Kristóf: *Cigányellenesség és szélsőjobboldali politika a magyar társadalomban*. Gyöngyöspata – és a hozzá vezető út. Esély, 2013/1.

tézményesülését és rutinszerűvé válását nemcsak a hatóságok teszik lehetővé azzal, ahogy például a gárdavonulásokat kezelik (pl. a romák házára köveket dobáló gárdisták esetében azzal tagadták meg a nyomozást, hogy a cselekmény nem lépte át békés jelleget),⁹ hanem a politika is bátorítja azzal, ahogy egyre inkább rendészeti eszközökkel kezeli a szegénységet. Mindez helyi szinten a média által széles körben bemutatott erőszakos és aggályos közrendvédelmi razziákhoz és bírósági gyakorlathoz vezetett.¹⁰

E kérdés harmadik dimenzióját a szimbolikus politikai megnyilvánulások adják: ahogyan a rasszizmus kérdése ma Magyarországon a politika foglya. A rasszista kijelentések nyomán kialakuló viták elsősorban pártpolitikai meghatározottságúak, ami nemegyszer a kérdés bagatellizálásához vezet. Mindezt jól mutatja, ahogyan a támadássorozattal egy időben – és utána is – próbálták a politikai oldalak előértelmezni, vagy politikai haszonszerzésre használni a történeteket, a „gettó- vagy uzorás-bűncselekmény” sugalmazásoktól a szocialista hatalmon maradási forgatókönyvekig.¹¹ E relativizálás a kormányzati közlemény rangjára emelkedett, amikor a felzárkóztatásért felelős államtitkár – egy nevezőre hozva az előre kitervelt rasszista gyilkosságsorozatot és a közúti balesetet követő olaszliszakai emberölést – így fogalmazott: „Tatárszentgyörgy, Nagycsécs és Olaszliszka áldozatai ugyanannak a gyűlöletnek az áldozatai”.¹²

Ezek után nem érdemes nagyon csodálkozni azon, hogy nagyjából hasonló mintákat követhetett a közvélemény aktívabb része: egy, az ítélelhirdetés napján megjelent tudósításokhoz fűzött „kommentek csaknem kétharmada (60%-a) sem a cigányokról, sem az ítéletről nem mondott véleményt – ezek jelentős részét politikai vita töltötte ki. A politikai hangolás, illetve a történetesen romák

által elkövetett bűncselekmények kontextusa olyan erősen befolyásolta az ügy megítélését, hogy az az áldozatok szempontját gyakorlatilag kitörölte.”¹³

Kicsit leegyszerűsítve a kérdést, a közbeszédben és a politikában beállt fordulat a mainstream médiumok bármilyen érzékeny tudatossága mellett is a romák médiaképének nagymértékű romlásához vezetne – elegendő, ha a politikusokat pontosan idézik, és beszámolnak a közpolitikai döntésekről. 2011-re a roma médiakép annak ellenére kriminalizálódott minden korábinál nagyobb mértékben, a roma szegénységet pedig úgy társítják minden korábinál inkább a devianciákkal,¹⁴ hogy közben ugyanebben az időszakban a cigányellenes beszédet és az ún. cigánybűnözés kategóriát intézményesítő Jobbik a támogatottságánál is jóval kisebb arányban szerepel a mainstream média felületén.¹⁵ Ez még egy érv emellett, hogy e fordulat nem írható le kizárólag a szélsőséges politika térnyerésével.

Természetesen nem azt mondom, hogy a közbeszéd durvulása és a szegényekkel/cigányokkal szembeni politika lenne önmagában a felelős a támadásokért. Azt azonban igen, hogy az előbbieket bátorítást adnak a támadóknak, akár a tetteik igazolásához használt érvkészletben, akár áldozataik dehumanizálásában. Önáltatás lenne azt mondani, hogy ez a világgép valahol messze, a mi közösségünkön kívül formálódik, és hazug önfelmentés ezt az egész történetet a távoli szélsőségesek ügyeként lezárni. Az ő világgépük ezer szállal kötődik a ma többségiként elkönyvelt, konszolidáltnak tekintett diskurzusokhoz, és ami még rosszabb, politikákhoz. Ezek kialakításához pedig magunk is hozzájárulunk, akár tevékenyen, akár hallgatásunkkal.

13 Bernáth Gábor–Krekó Péter: *A romákkal szembeni támadássorozat ítélete és fogadtatása mainstream kommentarénakban*. Kézirat, 2013.

14 Lásd Bernáth Gábor–Messing Vera: *Szélre tolva – Kutatási zárójelentés a roma közösségek többségi médiaképéről, 2010–2011*. Médiakutató, 2012. (<http://www.amenca.hu/index.php?page=kutatas>)

15 Vö. Bíró Nagy András–Boros Tamás–Varga Áron: *A szélsőjobboldal Magyarországon*, 2012. (<http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemezések/A%20sz%C3%A9ls%C5%91jobboldal%20Magyarorsz%C3%A1gon.pdf>)

9 <http://tasz.hu/politikai-szabadsajogok/etnikai-mocskolodas-es-megkovezes-bekes-jelleggel>

10 Vö. pl. <http://romasajtokozypon.hu/szegenyeket-sujto-razziak-miskolcon/>

11 Papp László Tamás: *Kakukktojás a kigyófészekben – a paranoia haszna és (k)ára*. Beszélő, 2011. május.

12 <http://old.wekerle.gov.hu/?kinek=1305&cikkid=10325&listabol=1>